

УДК 658.018.012.12.001.76

*С. В. Іщенко,
старший викладач, кафедра економіки,
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського
М. Р. Литвиненко,
студентка спеціальності «Економіка підприємства»,
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського
С. О. Лафазан,
студентка спеціальності «Економіка підприємства»,
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського*

ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ДІАГНОСТИКИ РІВНЯ ЖИТТЄЗДАТНОСТІ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

Досліджено методи проведення діагностичних процедур та запропоновано механізм проведення діагностики рівня життєздатності підприємства на основі визначення зон життєздатності.

The methods of conducting of diagnostic procedures are explored and the mechanism of conducting of diagnostics of level of viability of enterprise is offered on the basis of determination of areas of viability.

Ключові слова: моніторинг, діагностика, життєздатність підприємства, зони життєздатності і підприємства.

Вступ. Сучасні умови трансформаційної економіки України, в яких функціонують підприємства, характеризуються високим рівнем нестабільності та мінливості, наявністю значної кількості чинників, які мають дестабілізуючий характер. В результаті мінливості умов зовнішнього середовища та ускладнення умов функціонування внаслідок тривалої дії економічної кризи перед підприємствами постає необхідність формування системи управління, яка б забезпечувала здатність до виживання та опору негативним впливам внутрішнього та зовнішнього походження. Такі впливи спричиняють загрозу руйнування системи функціонування підприємства, збільшують можливість реалізації та наслідки ризиків фінансово-економічної діяльності.

Нестабільність умов функціонування вимагає від підприємств швидкої та адекватної реакції, яка б забезпечила здатність їх поточного існування і перспективного розвитку. Проте, відсутність на багатьох промислових підприємствах цілісної адаптивної системи управління життєздатністю, адекватної вимогам мінливого зовнішнього середовища та спрямованої на забезпечення стабільного і успішного господарювання, актуалізує питання вдосконалення та розвитку науково-методичних підходів та інструментарію управління життєздатністю підприємства, застосування яких сприятиме підвищенню ефективності функціонування господарських суб'єктів, особливо у мовах фінансово-економічної кризи.

Дослідження теоретичних аспектів формування механізму управління життєздатністю промислових підприємств показує, що дотепер не існує досконалої методології та універсальних методик застосування аналітичних інструментів, що дозволили б проводити оперативну комплексну діагностику поточного стану діяльності підприємства. Особливо гостро постають невирішені методичні питання виявлення кризових ознак, імовірних кризових тенденцій в діяльності підприємства.

Питанням формування методичних підходів до проведення діагностики і розробки управлінських заходів на основі її результатів присвячені роботи І. Бланка, А. Варганова, А. Воронкової, Ю. Іванова, М. Кизима, Б. Коласса, І. Маріона, М. Мескона, К. Наварі, В. Пономаренка, В. Раппопорта, Ж. Рішара, Ф. Ріполь-Сарагосі, А. Василенко, Н. Єршової, Р. Лепи, Л. Норік та ін. Але наявність різних методичних підходів до визначення рівня життєздатності підприємств і рекомендацій щодо їх використання у практиці ускладнює процеси вибору найбільш раціональних методів оцінки та забезпечення їх достовірності, а відтак і обґрунтування ефективних механізмів управління життєздатністю підприємства.

Постановка завдання. В зазначених умовах виникає необхідність поглиблення теоретичних і методичних аспектів, пов'язаних з визначенням рівня життєздатності промислових підприємств, вивчення проблем підвищення ефективності господарювання в умовах кризових явищ в економіці, подальшої розробки інструментарію щодо забезпечення життєдіяльності вітчизняних підприємств на основі своєчасного виявлення ознак втрати фінансово-економічної рівноваги в діяльності підприємства.

Результати. Життєздатність підприємства характеризується таким станом його внутрішньо-економічної системи, при якому вона здатна до самостійного ефективного функціонування незалежно від зміни зовнішніх умов.

Більшість науковців, що вивчають проблеми забезпечення життєздатності підприємства ототожнюють життєздатність з фінансовою стійкістю. Але, на наш погляд такий підхід є однобічним.

Фінансова складова є, беззаперечно важливою в системі забезпечення життєздатності підприємства, але не вичерпною. Не менш важливими в системі забезпечення життєздатності підприємства є техніко-технологічна складова, що враховує ступінь та динаміку розвитку виробничо-технічної бази підприємства, ринкова складова, що враховує положення підприємства на ринку з урахуванням рівня конкуренції в галузі, операційна складова, що враховує здатність підприємства дотримуватися беззбиткового рівня виробництва тощо.

У літературних джерелах визначилася достатньо велика кількість підходів до сутності термінів «моніторинг» та «діагностика». У результаті теоретичного аналізу економічної сутності цих категорій, діагностику життєздатності доцільно визначити як процес ідентифікації стану підприємства (на основі порівняння із оптимальним) за індикаторами, що найкраще вказують на зміни життєздатної системи та дають можливість прогнозувати майбутні відхилення у розвитку підприємства. Моніторинг життєздатності слід розглядати як методику і систему безперервного спостереження за параметрами життєздатності підприємства, що дозволяють виявити найменший ступінь впливу дії зовнішнього та зміни у внутрішньому середовищі підприємства.

Існуючі методики діагностики життєздатності підприємства також враховують в основному фінансову складову економічної життєздатності підприємства, тому не є достатньо інформативними, щоб забезпечити всебічне висвітлення проблемних зон діяльності підприємства та слугувати основою для прийняття виважених управлінських рішень.

На основі вивчення існуючих методик діагностики життєздатності підприємства було означено перелік основних показників-індикаторів, що використовуються для оцінки рівня життєздатності, які доцільно поділити на п'ять основних груп:

- показники майнового та техніко-технологічного стану;

- показники ліквідності;
- показники платоспроможності;
- показники ділової активності;
- показники рентабельності підприємства.

Крім цих груп показників вважаємо за доцільне доповнити перелік показниками, що характеризують ринкову позицію підприємства та показниками, що характеризують рівень його операційної безпеки, як обов'язкової умови виживання.

З метою визначення переліку показників, найбільш вагомих в системі забезпечення життєздатності підприємства, провідним фахівцям промислових підприємств кременчуцького регіону було запропоновано прийняти участь в анкетуванні, в рамках якого було запропоновано в кожному блоці присвоїти показникам ранг важливості в системі моніторингу життєздатності підприємства. Опитування проводилося в підрозділах підприємств, які мають різне функціональне спрямування: планування, економічний та фінансовий аналіз, облік, маркетинг, постачання, збут, технічне забезпечення, загальне керівництво тощо.

З 75 показників, які тим чи іншим чином характеризують рівень життєздатності підприємства експертним шляхом було обрано 24 показника, які на думку анкетованих мають найбільш важливе значення та інформаційне наповнення в процесі прийняття управлінських рішень.

До складу цих показників потрапили наступні:

З блоку показників, що характеризують ринкову позицію підприємства:

- частка ринку, що належить підприємству, %;
- частка доходів від експорту в загальній сумі доходів від реалізації продукції, %;
- темп росту доходів від реалізації, %;

З блоку показників, що характеризують операційну безпеку підприємства:

- темп росту чистого прибутку, %;
- коефіцієнт економічної безпеки діяльності підприємства;

З блоку показників рентабельності:

- рентабельність сукупних активів за чистим прибутком, %;
- рентабельність власного капіталу, %;
- рентабельність реалізованої продукції, %;
- рентабельність господарської діяльності, %;

З блоку показників ліквідності:

- коефіцієнт абсолютної ліквідності;
- коефіцієнт поточної ліквідності;

З блоку показників фінансової стійкості:

- коефіцієнт автономії;
- коефіцієнт оборотності активів;
- коефіцієнт маневреності власних коштів;
- коефіцієнт співвідношення власних і залучених коштів;
- коефіцієнт покриття запасів власним капіталом;
- частка робочого капіталу в активах, %;

З блоку майнового стану:

- коефіцієнт придатності основних засобів;
- коефіцієнт оновлення основних засобів;
- фондвіддача;

З блоку показників ділової активності:

- коефіцієнт оборотності обігових коштів;
- коефіцієнт оборотності запасів;
- коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості;
- коефіцієнт оборотності готової продукції.

З метою моніторингу поточного стану життєздатності підприємства вважаємо за доцільне проводити діагностичне порівняння зазначених показників з їх оптимальними значеннями (найкращими з можливих досягнутих), які визначені на основі дослідження статистики даних показників протягом кількох років діяльності підприємства.

Слід зазначити, що сукупність показників, запропонованих експертам, складалась виключно з показників-стимуляторів, тобто показників, підвищення яких характеризує підвищення ефективності діяльності підприємства, його фінансового стану тощо.

Для визначення близькості підприємства до умовно-оптимального стану життєздатності, коли всі обрані показники будуть мати найвищі значення, використовується евклідова відстань:

$$d_{ij} = \sqrt{\sum_{k=1}^n (x_{jk} - x_{ik})^2} \quad (1)$$

Відстань, яка буде дорівнювати 0, або буде найменшою, свідчить про найближчу наближеність стану підприємства до рівня оптимальної життєздатності.

На першому етапі діагностики за запропонованою методикою визначаємо показники умовно оптимального року, які визначаються за умовою:

$$X_{opt} = \max X_i, \quad (2)$$

де X_i – значення показника в i -тому році аналізованого періоду.

Результати визначення показників умовно-оптимального з рівнем життєздатності року для ВАТ «Крюківський вагонобудівний завод», наведено в таблиці 1.

Наступним етапом діагностики рівня життєздатності підприємства є нормування фактичних показників відносно умовно-оптимального показника кожного виду. Нормований показник i -того року j -того виду визначається наступним чином:

$$X_{норм} = \frac{X_{ij}}{X_{opt j}} \quad (3)$$

Результати розрахунку показників життєздатності підприємства, нормованих за оптимальним значенням, наведено в таблиці 2.

Чим ближчим є значення фактичного показника до умовно-оптимального значення, тим ближчим до 1 є значення нормованого показника.

Таблиця 1.
Визначення показників умовно-оптимального року за рівнем життєздатності ВАТ «КВБЗ»

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	Умовно оптимальний рік
Частка ринку, %	13,3	11,77	9,04	12,12	10,18	10,45	13,3

Частка доходів від експорту в загальній сумі доходів від реалізації продукції, %	69,3	68,5	70,33	72,02	49,78	86,81	86,81
Темп росту доходів від реалізації, %	150,87	105,06	81,54	181,42	157,53	43,64	181,42
Темп росту чистого прибутку, %	107,09	165,26	61,8	216,36	200,06	17,87	216,36
Коефіцієнт економічної безпеки діяльності підприємства	0,6622	0,7115	0,6641	0,7589	0,8302	0,4723	0,8302
Рентабельність сукупних активів за чистим прибутком, %	19,13	24,72	12,54	22,07	31,9	4,64	31,9
Рентабельність власного капіталу, %	45,24	45,43	23,48	38,21	54,97	7,65	54,97
Рентабельність реалізованої продукції, %	19,98	25,54	20,31	21,44	29,45	12,06	29,45
Рентабельність господарської діяльності, %	8,34	11,6	8,49	9,9	14,94	4,16	14,94
Крефіцієнт абсолютної ліквідності	0,223	0,474	0,092	0,251	0,214	0,202	0,474
Коефіцієнт поточної ліквідності	2,509	4,119	2,822	3,874	4,327	3,45	4,327
Коефіцієнт автономії	0,665	0,776	0,734	0,806	0,784	0,768	0,806
Коефіцієнт оборотності активів	2,392	2,132	1,389	2,08	2,147	0,906	2,392
Коефіцієнт маневреності власних коштів	0,691	0,734	0,633	0,655	0,722	0,66	0,734
Коефіцієнт співвідношення власних і залучених коштів	2,184	4,247	2,879	4,387	4,61	3,71	4,61
Коефіцієнт покриття запасів власним капіталом	1,186	1,471	1,203	1,386	1,504	1,505	1,505
Частка робочого капіталу в активах, %	46,1	57,39	47,23	55,62	58,54	52,97	58,54
Коефіцієнт придатності основних засобів	0,527	0,544	0,581	0,614	0,639	0,601	0,639
Коефіцієнт оновлення основних засобів	0,156	0,16	0,179	0,202	0,222	0,072	0,222
Фондовіддача	15,527	12,699	8,097	10,683	13,579	4,807	15,527
Коефіцієнт оборотності обігових коштів	3,838	3,043	2,103	3,186	3,571	1,271	3,838
Коефіцієнт оборотності запасів	7,111	5,951	3,991	5,945	6,861	2,586	7,111
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	11,877	8,79	5,563	8,145	8,615	2,808	11,877
Коефіцієнт оборотності готової продукції	83,88	33,95	16,12	30,06	65,32	33,28	83,88

Таблиця 2.

Результати нормування показників життєздатності ВАТ «КВБЗ» за оптимальним значенням

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Частка ринку, %	1	0,8849624	0,6796992	0,9112782	0,7654135	0,7857143
Частка доходів від експорту в загальній сумі доходів від реалізації продукції, %	0,7982951	0,7890796	0,8101601	0,8296279	0,5734362	1
Темп росту доходів від реалізації, %	0,8316062	0,5790982	0,4494543	1	0,8683166	0,2405468
Темп росту чистого прибутку, %	0,4949621	0,7638196	0,2856351	1	0,9246626	0,0825938
Коефіцієнт економічної безпеки діяльності підприємства	0,7976391	0,8570224	0,7999277	0,9141171	1	0,5688991
Рентабельність сукупних активів за чистим прибутком, %	0,5996865	0,7749216	0,3931034	0,6918495	1	0,1454545
Рентабельність власного капіталу, %	0,8229944	0,8264508	0,4271421	0,6951064	1	0,1391668
Рентабельність реалізованої продукції, %	0,678438	0,8672326	0,6896435	0,7280136	1	0,4095076
Рентабельність господарської діяльності, %	0,5582329	0,7764391	0,5682731	0,6626506	1	0,2784471
Крефіцієнт абсолютної ліквідності	0,4704641	1	0,1940928	0,5295359	0,4514768	0,4261603
Коефіцієнт поточної ліквідності	0,5798475	0,9519297	0,652184	0,8953085	1	0,7973192
Коефіцієнт автономії	0,825062	0,9627792	0,91067	1	0,9727047	0,9528536
Коефіцієнт оборотності активів	1	0,8913043	0,5806856	0,8695652	0,8975753	0,3787625
Коефіцієнт маневреності власних коштів	0,9414169	1	0,8623978	0,8923706	0,9836512	0,8991826
Коефіцієнт співвідношення власних і залучених коштів	0,4737527	0,9212581	0,6245119	0,9516269	1	0,8047722
Коефіцієнт покриття запасів власним капіталом	0,7880399	0,9774086	0,7993355	0,9209302	0,9993355	1
Частка робочого капіталу в активах, %	0,7874957	0,9803553	0,8067988	0,9501196	1	0,9048514

Коефіцієнт придатності основних засобів	0,8247261	0,8513302	0,9092332	0,9608764	1	0,9405321
Коефіцієнт оновлення основних засобів	0,7027027	0,7207207	0,8063063	0,9099099	1	0,3243243
Фондовіддача	1	0,8178657	0,5214787	0,6880273	0,8745411	0,3095897
Коефіцієнт оборотності обігових коштів	1	0,7928609	0,5479416	0,8301199	0,9304325	0,3311621
Коефіцієнт оборотності запасів	1	0,8368725	0,5612431	0,8360287	0,9648432	0,3636619
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	1	0,7400859	0,4683843	0,6857792	0,7253515	0,2364233
Коефіцієнт оборотності готової продукції	1	0,4047449	0,1921793	0,3583691	0,7787315	0,3967573
Інтегральний показник ризику втрати життєздатності підприємства	1,3536234	1,0520317	2,1839998	1,168371	0,8476981	2,7463784

З метою діагностики рівня життєздатності підприємства пропонуємо значення нормованих показників розподілити на чотири зони стосовно відхилення від умов оптимальності:

- зона нормального рівня життєздатності – нормовані показники перебувають в межах від 0,75 до 1;
- зона допустимого рівня життєздатності – нормовані показники перебувають в межах від 0,5 до 0,75;
- зона критичного рівня життєздатності – нормовані показники перебувають в межах від 0,25 до 0,5;
- зона кризового рівня життєздатності – нормовані показники перебувають в межах від 0 до 0,25.

З метою визначення проблемних зон діяльності підприємства показники кожної зони позначимо окремим кольором: зони нормального рівня життєздатності – зеленим, зони допустимого рівня життєздатності – синім, зони критичного рівня життєздатності – жовтим, зони кризового рівня життєздатності – червоним (табл. 2).

Результати розподілу показників за зонами життєздатності дозволяють визначити проблемні зони в діяльності підприємства протягом аналізованого періоду та визначити рік, який за показниками життєздатності був найбільше наближений до умовно-оптимального року, а який найменше.

З результатів діагностики, результати якої проілюстровано в таблиці 2, можна побачити, що найбільш наближеним до умовно-оптимального в діяльності ВАТ «КВБЗ» був 2008 рік (переважна більшість нормованих показників потрапила в межі зони нормального рівня життєздатності підприємства). Найбільш проблемною сферою в діяльності підприємства в цьому році є забезпечення абсолютної ліквідності.

Найбільш віддаленим від показників умовно-оптимального року за весь аналізований період став 2009 рік (більшість показників потрапили до меж зон критичного та кризового рівня життєздатності підприємства).

Найменш проблемною сферою в діяльності підприємства у 2009 році було забезпечення фінансової стійкості (більшість нормованих показників блоку перебувають в межах зони нормальної життєздатності). Найбільш проблемною сферою в діяльності підприємства у 2009 році є забезпечення рентабельності виробництва та капіталу підприємства, другою – сфера ділової активності.

Загальний рівень життєздатності підприємства визначаємо трансформуючи формулу евклідової відстані:

$$I_{ВЖі} = \sqrt{\sum_{j=1}^m (1 - X_{ij})^2} \quad (4)$$

де $I_{ВЖі}$ – інтегральний показник ризику втрати життєздатності.

Результати розрахунків інтегральних показників ризику втрати життєздатності за роками аналізованого періоду наведено в таблиці 2.

Результати проведеної діагностики свідчать, що найменше значення показника рівня втрати життєздатності спостерігається у 2008 році, найвище – у 2006 та 2009 роках.

Запропонований механізм діагностики рівня життєздатності підприємства дозволяє виявляти відхилення фактичних часткових показників рівня життєздатності підприємства від їх умовно-оптимального значення, що створює додаткові діагностичні можливості, дозволяє аналізувати динаміку показників стосовно оптимального рівня, використовувати графічний метод аналізу при оцінці результатів реалізації різних варіантів управлінських рішень.

Висновки. Впровадження в діяльність промислових підприємств запропонованої методики діагностики та моніторингу рівня життєздатності дозволить:

- розширити можливості діагностичної діяльності, використовуючи більш широкий спектр показників, що всебічно характеризують стан та динаміку розвитку підприємства;
- визначити проблемні зони діяльності за критерієм відхилення фактичних показників від умовно-оптимальних, визначених як максимальні реально-досяжні показники за певний період діяльності підприємства;
- оцінювати вплив реалізації різних варіантів управлінських рішень на часткові показники рівня життєздатності та на інтегральний показник ризику втрати життєздатності в цілому.

Слід зазначити, що подальша адаптація запропонованої методики до реальних умов використання в діяльності підприємств припускає як розширення спектру показників, що необхідно враховувати при визначенні загального рівня життєздатності підприємства, так і розширення меж часового аналітичного діапазону, що дозволить результати оцінки зробити більш статистично виваженими.

Автоматизація діагностичних процедур з використання запропонованої методики дозволить мінімізувати витрати часу на проведення діагностики, проводити постійний моніторинг показників діяльності підприємства в режимі реального часу з метою більш якісного інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень в різних функціональних сферах та на різних рівнях управління діяльністю підприємства.

Список використаних джерел.

1. Бобришева-Шкарлет Т.О. Методичні основи побудови інструментів діагностики ефективності та антикризової спроможності виробничих підприємств / Т.О. Бобришева-Шкарлет // Вісник Чернігівського державного технол. ун-ту. Збірник – Чернігів: ЧДТУ, 2002. – №17. – С. 78-87.
2. Єршова Н. Ю. Формування системи фінансових індикаторів для оцінки фінансового стану підприємств промисловості (на прикладі підприємств машинобудування) / Н. Ю. Єршова // Економіка: проблеми теорії та практики: Зб. наук. праць. – Дніпропетровськ: ДНУ. – 2007. – Вип. 233: В 5т. – Т. V. – С. 1263–1272.
3. Норік Л. О. Характеристика процесу діагностики та методів її проведення на підприємстві / Л. О. Норік // Вісник національного технічного університету “ХПІ”: Зб. наук. пр. – Х.: НТУ “ХПІ”, 2006. – № 1. – С. 109–125.
4. Тимофєєв В. М. Удосконалення системи оцінки стадії кризи підприємств машинобудування / В. М. Тимофєєв, Н. Ю. Єршова // Економіка: проблеми теорії та практики: Зб. наук. праць. – Дніпропетровськ: ДНУ. – 2008. – Вип. 237: В 6т. – Т.VI. – С. 110–120.
5. Чаговец Л. А. Информационная модель оценки финансовой составляющей экономической безопасности предприятия / Л. А. Чаговец, Е. В. Молдавская // Бизнес Информ. — 2007. — № 12(3). — С. 72–73.

Стаття надійшла до редакції 22.06.2011 р.



ТОВ "ДКС Центр"